Тема: "М.Костомаров. Життя і творчість"

План

1. М. Костомаров – вітчизняний і слов'янський учений, історик, критик, публіцист, письменник.
2. Основні віхи життєвого шляху.
3. Драматичні твори – перші зразки історико-романтичної драматургії в новій українській літературі.
4. Поетичні збірки "Українські балади" та "Вітка".
5. Особливості стильової манери поезії М.Костомарова.
6. Тематика прози.

Література

1. Єфремов С. Історія українського письменства. – К.: Феміна, 1995. – С. 349-352.
2. Кейда Ф. На семи вітрах історії (Рецепція постаті Сави Чалого в українському письменстві) // Українська література в загальноосвітній школі. – 2001. – № 6. – С. 53-64.
3. Козачок Я. Художньо-стильові особливості романтичної творчості Миколи Костомарова Харківського періоду // Рідний край. Науковий публіцистичний художньо-літературний альманах. – 2003. – № 2 (9). – С. 105-113.
4. Попов П. М.Костомаров як фольклорист і етнограф. – К.: Наукова думка, 1968. – 113 с.
5. Смілянська В. Літературна творчість Миколи Костомарова // Костомаров М. Твори: у 2-х т. – Т. 1: Поезії. Драми. Оповідання. – К.: Дніпро, 1990. – С. 5-37.
6. Чижевський Д. Історія української літератури: Від початків до доби реалізму. – Тернопіль: Феміна, 1994. – С. 380-383.
7. Яценко М. Микола Костомаров // Історія української літератури XIX століття: У 2-х кн. – Кн. 1: Підручник / Жулинський М. – К.: Либідь, 2005. – С. 340-354.
8. Ярошевич І. Рецепція фольклорних джерел у драмі "Сава Чалий" М.Костомарова // Література. Фольклор. Проблеми поетики: зб. наук. пр. – Вип. 29. – Ч. 2. К.: Твім інтер, 2010. – С. 375-385.

М. Костомаров цінував свободу думки і совісті, ненавидів насильство, а надто духовне. Знав багато європейських і класичних мов. Найболючішою його любов'ю завжди було українське слово й українська пісня.

Входження М. Костомарова в українську культуру сталось у 1837 р. Практичне здійснення проблем слов'янського єднання, як він вважав, можливе лише через федерацію вільних слов'янських народів за умов знищення кріпацтва й усілякого рабства та широкої освіти народу: «заповітна наша мрія про майбутню федерацію слов'янського племені». Він лишався все життя істориком народу. Прочитавши збірник М. Максимовича, в «Автобіографії» писав, що його вразила і захопила непідробна краса народної поезії. Малоросійські пісні захопили всі його почуття і уяву.

Т. Шевченко в жахливий для них час ув'язнення у Петропавлівській фортеці назвав його «мій брате» і присвятив йому зворушливий вірш «Веселе сонечко ховалось (Н. И. Костомарову)».

М. Костомаров (Ієремія Галка, Іван Богучаров) – учений, історик, фольклорист, етнограф, критик, публіцист і письменник. Народився 16 травня 1817 р. в слободі Юрасівка Острогозького повіту Воронезької губернії. Батько, Іван Петрович, належав до парості козаків-переселенців, засновників Острогозького полку на Слобідській Україні. Він служив у армії, брав участь у війську Суворова у здобутті Ізмаїла, а 1790 р. вийшов у відставку і поселився у своєму маєтку, де народився й провів юнацькі роки Микола. Мати – Тетяна Петрівна – українська селянська дівчина, давніше кріпачка батька, на вимогу Івана Петровича навчалась у одному з московських пансіонів, а згодом, як підневільна людина, була поселена в домі свого господаря. Після народження Тетяною сина, коли той уже став ходити, Іван Петрович одружився з нею. Проте Микола, як народжений до шлюбу, юридично перебував у кріпосній залежності. У зв'язку з трагічною загибеллю 1828 р. батька, який не встиг його усиновити, він залишався у кріпацтві і надалі. Лише згодом Тетяні Петрівні вдалося добитися бажаної волі для сина, звільнити Миколу з кріпосного стану завдяки відмові на користь племінників Івана Петровича – його законних спадкоємців – майже від усієї частки своєї удовиної спадщини.

Світогляд М. Костомарова формувався в період поглиблення соціально-економічних суперечностей у Росії, розвитку національної самосвідомості пригнічених народів, у тяжкі часи реакції й монархічного свавілля. Прогресивні сили країни продовжували боротьбу проти царату і кріпацтва.

У «Автобіографії» він пригадував, що батько постійно примушував його читати, з ранніх років «прищеплював йому вольтеріанську зневіру». Улюбленим письменником у їхньому домі був О. Пушкін, який вважався тоді ідеалом молоді.

1827 р. Миколу віддали на навчання до одного з приватних пансіонів у Москві, а після смерті батька перевели спочатку до Воронезького, а згодом до гімназії. Микола згадував, що там мало давали належного виховання, і не міг згадати жодного вчителя, який би був педагогічним взірцем. Проте талант, добра пам'ять і працездатність юнака сприяли тому, що вже в ці роки він був добре підготовлений, читав латинською мовою поезії Овідія, міг дослівно розповісти билину «Садко». Після закінчення гімназії (йому було 16 р.), він вступив на філологічний факультет Харківського університету, у якому працювали талановиті професори М. Лунін та Й. Валіцький. Микола писав, що лекції Луніна «справили на мене величезний вплив і здійснили в моєму духовному житті рішучий поворот: я полюбив історію над усе і з того часу із запалом поринув у читання та вивчення історичних книг». Після закінчення університету думка про історію народу та його духовне життя зайняли центральне місце в колі історичних переконань М. Костомарова. Першим досвідом занять історією із залученням джерел став для майбутнього вченого розбір судового архіву в м. Острогозьку, де він служив кілька місяців юнкером у драгунському полку. Молодий дослідник підготував до друку історичне

описання Острогозького слобідського полку. Ця праця не була надрукована і загубилась у зв'язку з арештом та ув'язненням. У різні часи було втрачено багато його творів.

У кінці 30-х на поч. 40-х рр. він досконало оволодів ще німецькою, польською та чеською мовами, створив ряд драматичних та поетичних творів, у яких обстоював самобутність і життєздатність української мови і літератури, доводив право українського народу на свою історію. Серед цих творів «Сава Чалий, драматические сцены на южнорусском языке». У 1839 р. під псевдонімом Ієремія Галка видав «Українськії балади», збірник поезій «Ветка, малороссийские стихотворения». Чимало уваги приділяє перекладам та переспівам з інших літератур – старогрецької, чеської, працює в галузі художньої прози – «Сорок літ», «Казка про дівку-семилітку» та ін. Його твори збагатили українську літературу волелюбними мотивами й нотами громадського протесту.

М. Костомаров, поет і вчений, обстоюючи свою міфологічну концепцію, ілюстрував її власним поетичним доробком, збагатив українську літературу самобутніми баладами, що сприяло не лише оновленню усталеного жанру, а й формуванню тематично-стильових течій українського романтизму.

Згодом інтерес вченого до історії перевищив усі інші, але занять літературою він не покидав ніколи.

Восени 1840 р. М. Костомаров успішно склав магістерський іспит і одержав дозвіл писати дисертацію на обрану тему. У цей час його хвилює таке запитання: «Чому це у всіх історіях говорять про видатних державних діячів, інколи про закони та установи, але немовби зневажають життя народної маси?». Частково відповідь на нього дається вже в першій його дисертації «О причинах и характере унии в Западной России», присвяченій дослідженню боротьби українського народу в XI ст. за незалежність від магнатсько-шляхетської Польщі й католицької експансії. Цензура та духівництво знайшли, що її автор дуже багато уваги приділив народним масам, допустив випади проти духовенства, і вона написана в демократичному дусі статей «Отечественных записок», а тому, як крамольну, її наказали спалити. Дисертанту дозволили підготувати іншу працю. Нею стала друга дисертація М. Костомарова «Об историческом значении русской народной поэзии», надрукована в 1844 р. Як засвідчують обидва дослідження, вчений змінює поняття щодо змісту історії; розширює коло її джерел, кладе в основу своїх історичних концепцій ідею народу та його суспільного буття. «Невдовзі, – згадував він, – я прийшов до переконання, що історію слід вивчати не за мертвими літописами та записками, а й серед живого народу». Отже, у становленні Костомарова-вченого відбулося злиття історичних, літературних і фольклорно-етнографічних інтересів. Безперечно, поряд із прогресивним у історичних поглядах і працях М. Костомарова є чимало такого, що не може бути визнаним як поступ уперед. Передусім це його фатальна віра в ідеалістичне уявлення про «розвиток народного духу», якому віддавалась перевага навіть перед класовою боротьбою в історії суспільства.

Захоплення М. Костомаровим історією часів Хмельницького і бажання побувати в тих місцевостях, де відбувались досліджувані ним події, обумовили його перехід у 1844 р. на посаду викладача історії до Роменської гімназії. У вільний від педагогічної діяльності час він багато подорожує з метою розшуку матеріалів, які можуть служити джерелами для історії козацької революції. З 1845 р. він оселяється в Києві. Тут працює спочатку вчителем у гімназії і приватному пансіоні та викладачем Інституту шляхетних дівчат, а з осені 1846 р. – професор кафедри російської історії Київського університету. Це знаменна і трагічна у житті М. Костомарова пора, що зумовила усю його подальшу долю. Молодий учений разом з кількома представниками передової інтелігенції – М. Гулаком, В. Білозерським та ін. наприкінці 1845-поч. 1846 рр. заснували таємну політичну організацію антикріпосницького й антидержавного характеру – Кирило-Мефодіївське товариство. Його метою було загальне знищення кріпосного права і рабства, встановлення федеративного устрою як найщасливішої течії суспільного життя слов'янських націй. Великий революціонізуючий вплив на кирило-мефодіївців справив Т. Шевченко. Відомо, що діячів цієї організації було визнано злочинцями і вони постійно перебували під наглядом жандармів. А. Крагельська писала: «Адміністрація стежила за М. Костомаровим до кінця його днів, і навіть після його смерті забороняла служити по ньому панахиду». Навіть у зарубіжній пресі (німецькій) у 1847 р., невдовзі після розгрому товариства, його члени були схарактеризовані як «зловмисники проти існуючого ладу». А. Крагельська після смерті М. Костомарова визнавала, що він страждав за намір заснувати Кирило-Мефодіївське товариство та в передбачуваний спосіб проведення у спільне життя усвідомлення необхідності повного визволення від будь-якого рабства, прагнення до визволення селянства від кріпосної залежності.

У «Автобіографії» він писав: «Ідеї заснованого мною товариства поглинали мене до фанатизму. Я поширював їх, де тільки міг: з кафедри серед студентів, у приватних розмовах серед професорів університету і навіть у духовній академії». У цей час він познайомився з Т. Шевченком. «Коли я повідомив Шевченка про існування товариства, – сповіщав він, – він відразу ж виявив готовність пристати до нього, але поставився до його ідеї з великим запалом і крайньою нетерпимістю, що послужило приводом до багатьох суперечок між мною та Шевченком». Незважаючи на це, вони заприятелювали, а творчість поета-революціонера справила великий вплив не тільки на світогляд М. Костомарова, а й на програмні документи та діяльність братчиків.

М. Костомаров зберіг назавжди глибоку повагу до Т. Шевченка і багато зробив у справі правдивого висвітлення його життя і творчості. Після смерті поета М. Костомаров активно пропагує його спадщину, відстоює і обґрунтовує погляд на Шевченка як на народного поета. Оригінальність думки М. Костомарова полягає в проникненні в те, що поезія Т. Шевченка не повторює загальних місць, уже переспіваних у народній творчості, а продовжує її на новій, їй доти не відомій висоті. «Поезія Кобзаря, – писав він, – завжди лишалася чистою, благородною, любила народ і тужила разом з ним про його страждання і ніколи не грішила неправдою та неморальністю». М. Костомаров

сприйняв смерть Шевченка як смерть близької людини і всенародну втрату. За свідченням сучасників, він у день похорону Шевченка «виглядав невимовно жалібним, сиротливим і не міг закінчити свою схвильовану промову на могилі Тараса Григоровича».

У період активної педагогічної і політичної діяльності. Зближення з Шевченком і захоплення його музою, яка «роздирала завісу народного життя», професор М. Костомаров знайомиться з чарівною і талановитою київською пансіонеркою Аліною Крагельською. 14 березня 1847 р. він звертається до Ради Київського університету з таким проханням: «Маючи намір взяти законний шлюб з донькою покійного полковника Леона Крагельського, дівицею Аліною-Розалією Крагельською, уклінно прошу Раду імператорського університету св. Володимира видати мені законний дозвіл начальства». Проте призначене на 30 березня 1847 р. весілля не відбулося. Напередодні вінчання М. Костомарова з А. Крагельською разом з Т. Шевченком, який приїхав до Києва на його весілля, та іншими учасниками товариства заарештували і відправили до Петербурга на слідство у III відділ. Молоді зустрілися знову лише через десятиліття – 1870 р. У споминах А. Крагельської зазначається, що вони повінчалися 9 травня 1875 р., тобто після 28-річної розлуки у маленькій церкві сільця Дідівці» на Полтавщині.

Кирило-мефодіївці зазнали різної кари. За царським вироком М. Костомаров на рік був ув'язнений у Петропавлівській фортеці і засланий до Саратова із забороною «служити науковій лінії», де перебував протягом 1849-1856 рр. У Саратові входив до складу «саратовського гуртка» М. Чернишевського, який високо поціновував М. Костомарова-вченого. М. Костомаров і на засланні продовжував займатися історією і писати задумані ще раніше твори. Тому, коли з нього зняли заборону друкувати свої праці, невдовзі були опубліковані всесвітньо відомі монографії «Богдан Хмельницький» (1857), «Бунт Стеньки Разина» (1858). М. Костомаров був обраний почесним іноземним членом кількох академій наук, університетів та наукових товариств світу. У 1859 р. його було обрано професором російської історії Петербурзького університету.

Настала пора інтенсивної праці і великої популярності вченого вже як талановитого професора, який проводив у своїх лекціях оригінальні і переважно прогресивні погляди на завдання й сутність історії. Сучасники згадували, що для молоді він був носієм ідей свободи й руху в науці та мистецтві.

Як член Археологічної комісії М. Костомаров займається виданням актів з історії України доби феодалізму, створює на їх основі монографії. Історичні монографії М. Костомарова – це 21 том зібрання творів загальним обсягом 375 др. арк.

У 1861 р. у зв'язку з революційними виступами студентів заняття у Петербурзькому університеті було припинено. М. Костомаров з іншими професорами П. Павловим, Д. Менделєєвим, І. Сєченовим, А. Бенедиктовим – приступив до читання публічних лекцій. На початку березня 1862 р. прийнято рішення про припинення цих лекцій, як протест у зв'язку з засланням

професора Павлова. М. Костомаров вважав таке рішення поступкою адміністрації і наполягав на продовженні лекцій. Це призвело до конфлікту між ним і слухачами, після чого він сповістив начальство про небажання бути професором університету. Цей вчинок М. Костомаров пояснив перед громадськістю тим, що не хотів стати приводом до арештів та відповідальності перед законом «передових людей молодого поколения». І в 1862 р. назавжди завершилась його блискуча викладацька діяльність, і він більше ніколи не заступав професорської кафедри, хоча неодноразово запрошували на кафедри різних університетів країни. Цьому перешкоджали чиновники. В одному з листів читаємо: «Міністр … оповістив мене, що він не затвердить мене в жоден університет, і що коли я ходжу Петербургом і цілий, і неушкоджений, то за це слід дякувати Богу». М. Костомаров поринув у науку.

Знаменними були петербурзькі «вівторки» М. Костомарова, де бував Шевченко, Чернишевський, Сєраковський та ін.

У 60-70 рр. М. Костомаров багато працює, переважно в галузі історії, особливо над темами, у яких «вимальовувалася» діяльність народної маси, здійснює наукові подорожі, зокрема й на Україну.

У 1875 р. М. Костомаров тяжко захворів, втратив матір. У одному зі спогадів читаємо: «Втрачаючи безповоротно зір, ослаблими очима розбирав він довгими годинами стародавні пожовклі манускрипти; незважаючи на тяжку хворобу і фізичну слабість наполегливо працював. Ні похилий вік, ні тяжка перевтома й нервове виснаження не зупиняють його: він подорожує у найвіддаленіші закутки України, відкриває й пристрасно вивчає пам’ятки старовини, із запалом виступає на археологічних з’їздах, де завжди займав провідне місце».

Літо 1883 р. й весну 1884 р. провів на Україні, а взимку посилено працював у петербурзьких архівах, сподіваючись ще багато зробити для історії. Важко на схилі літ він переносив петербурзький клімат і дуже бажав дожити життя на Україні, у Києві – «у цьому прихистку поезії!». Але чиновники не допустили цього.

У неділю 19 квітня 1885 р. М. Костомаров відійшов у вічність у своїй петербурзькій квартирі, яка довгий час була місцем зустрічей багатьох українців. Похований на Волковому кладовищі. Право на видання творів заповів «Литературному фонду», особисту бібліотеку – передати до Київського університету. А всі наявні гроші витратити на будівництво школи в його рідній слободі.

Драматичні жанри в українському романтизмі еволюціонували від преромантичної п’єси К.Тополі «Чари», у якій контамінувалися ознаки етнографічно-побутової і особистісно-психологічної драми, до історичних драм-ідей М.Костомарова «Сава Чалий», виразно наснаженої трагедійними рисами, і віршованої трагедії «Переяславська ніч», у якій автор, гостро розгортаючи конфлікт, осмислює сенс людського життя, здатність особистості злетіти до вершин людського духу.

Трагедії М.Костомарова стали спробами створення романтичної драми на українському історичному матеріалі. Свої дослідження їй присвятили

С. Єфремов, В. Смілянська, Я. Козачок, Н. Кудрявцев, О. Павлів, І. Пільгук, Ю. Пінчук, Д. Чижевський, В. Шубравський, М. Яценко та інші.

Драматичні твори М. Костомарова – перші зразки історико-романтичної драматургії в новій українській літературі. «Сава Чалий», «Переяславська ніч», «Кремуцій Корд» – своєрідні за жанровим різновидом – це драми ідей. Наприкінці 50-х-поч. 60-х рр. створено інсценізацію народної казки «Про дівку-семилітку». У драмі «Эллины Тавриды» розкрита проблема свободи.

«Сава Чалий», «Переяславська ніч» – перші п'єси на історичну тему. У них зображено епізоди національно-визвольної боротьби козацтва проти польської шляхти. Тут немає головного розуміння ролі народу в історії, усвідомлення основних суперечностей епохи. Наявність різноманітних народних сцен у драмі «Сава Чалий» ще не говорить про ту роль, яку народ відіграє в подіях, що відбуваються. Народ – безвільний, пасивний, легко підкоряється впливу сильних особистостей, їх суперечливим прагненням. Козаки готові йти за старим, мудрим Петром Чалим і в той же час із дивовижною легкістю піддаються умовлянням зрадника Гната Голого, стаючи слухняним знаряддям у його руках. Особисті інтереси й мотиви переважають над інтересами народної боротьби, вони є визначальними у вчинках основних героїв. Індивідуалізм стає основним принципом персонажів, а маса показана як сліпа і стихійна сила, що діє за випадковими імпульсами під впливом окремих осіб. Характери дійових осіб драми відзначаються абстрактним схематизмом і умовностями. На основі абстрактно-романтичного методу не можна було усвідомити провідних тенденцій епохи національно-визвольних воєн козацтва і правильно відобразити роль народу в історичній боротьбі.

Історичну драму «Сава Чалий» М. Костомаров написав протягом трьох тижнів, у лютому 1838 р., визначивши її жанр як «драматические сцены на малороссийском языке». В основі твору – сюжет відомої історичної пісні, про зрадника, що продав шляхті інтереси рідного народу. Але автор відійшов від пісні. Сава Чалий у нього позитивний герой. Зрадник «Сава Чалий» – суперечлива, двоїста натура. Його зрада викликана дрібними особистими образами: переходом до «ляхів». Він мстить запорожцям за те, що вони не обрали його гетьманом. Але, перейшовши до поляків, він не може погодитися з унією, пориває зі своїми недавніми польськими союзниками і стає якимось героєм-страдником, якого не розуміють, відкидають і українці, і ляхи. Його загибель не є наслідком закономірної народної помсти над зрадником, а відбувається внаслідок чорної злоби й заздрості Гната Голого, що підбиває на убивство Сави і його дружини. Гнат мстить, керуючись дрібними особистими причинами: ображений тим, що Катерина віддає перевагу його суперникові, він ненавидить Саву. Гната Голого автор, всупереч історичній правді, наділив негативними рисами. Для п'єси характерні гострі конфлікти, незвичайні обставини, трагедійна розв'язка. Є. Шабліовський писав, що це своєрідна романтична драма з підкресленою афектацією у вчинках дійових осіб, а А. Шамрай зазначав, що колізії, характерні для «Сави Чалого», мають ознаки шекспірівських трагедій.

М. Костомаров у «Переяславській ночі» змалював події 1649 р. Дія відбувалась у Переяславі у Великодню ніч. Організатором повстання виступає запорожець Лисенко, прибічник Богдана. Ватажком переяславського загону повстанців є Герцик, який мав із першим великоднім дзвоном підняти народ проти загарбників. Причиною виступу українського народу проти польської шляхти автор вважає унію і зневажання «православної віри». Однак під оболонкою суто релігійних пристрастей у творі показана одчайдушна боротьба проти натиску польської шляхти, проти його примусової полонізації. У «Автобіографії» автор писав: «Сюжет трагедії був взятий з епохи Хмельницького на самому початку його повстання але мені значно зашкодила його довіра, виявлена до таких каламутних джерел, як «Історія Русів» Конiського та «Запорозька старовина» Срезневського; крім того я ухилився від строгої відповідності з умовами віку, який взявся змальовувати і впав у велемовність та ідеальність, розвинувши в собі останню під впливом Шіллера».

На передньому плані п'єси – романтичні герої з їх надлюдськими пристрастями. Козачка Марина, сестра Лисенка і наречена Герцика, покохала польського старосту, який очолював ворожий табір. Крізь твір проходить боротьба між особистими почуттями Марини та її громадянським обов'язком. Марина патріотка і любляча жінка. М. Костомаров одним із перших в українській літературі змалював романтичний образ жінки-патріотки, але він не зміг подати широкої соціальної картини визвольного руху народу. Вирішальним чинником повстання є соціально-класовий момент, який у п'єсі затушований. Значення «Переяславської ночі» в тому, що це була одна з ранніх спроб в українській літературі створити соціально-історичну драму.

Персонажі драми перетворені в рупори «ідей» автора (навіть сам автор схильний був згодом критично поставитися до драми «Переяславська ніч»). Отець Анастасій закликає українців і «ляхів» до примирення і взаємного прощення. Оскільки отець Анастасій представляє головну ідею, він є ідеальним героєм. Сюжетні конфлікти між Анастасієм і Лисенком проявляються в діалогах диспутах, які притаманні драмам ідей. Обидва виступають на захист народу.

Отже, історичні події у п'єсах «Сава Чалий» та «Переяславська ніч» притягуються лише в тій мірі, у якій з ними зіштовхується «значительная личность», обрана письменником для проповіді своїх ідей.

До цих творів примикає «Украинские сцены из 1649 года», у якому з'являється новий позитивний герой – державний діяч. Головна увага зосереджена на змалюванні Хмельницького, як народного ватажка і мудрого державного діяча. Ця драма – це тільки окремі сцени, а не цілісний твір, в основу якої покладено достовірні факти: приїзд посланців польського короля до Хмельницького щодо можливості примирення України й Польщі.

У 1884 р. М. Костомаров опублікував історичну драму «Эллины Тавриды», фабулу якої взяв з оповідання, вміщеного у Трактаті Костянтина Порфиродного «Про керівництво державою». Перед текстом автор написав історичний нарис про грецькі колонії на Чорному морі та взаємини між ними. У

творі реалістично зображено взаємини між грецькими колоніями Воспора та Херсонеса, але сам конфлікт і персонажі домислені.

Із біографії М. Костомарова ми знаємо, що в зв'язку з розгромом Кирило-Мефодіївського братства його заарештували, протримали дві доби в поліції і відправили до Петербурга. Протягом п'ятиденного шляху він відмовлявся від їжі, вирішивши заморити себе голодом (від голодування відмовив його супроводжуючий: треба було їсти, щоб зберегти сили для допитів, аби не підвести друзів), як колись вчинив римський історик Кремуцій Корд.

У 1849 році, уже перебуваючи на засланні в Саратові, написав політичну автобіографічну драму «Кремуций Корд». Це перша в українській драматургії спроба ідеологічної драми, драми ідей. Російськомовна драма-памфлет заснована на стилістичному прийомі алюзій, у якій у завуальованій формі відбита суспільно-політична атмосфера часів правління Миколи І. В основі твору – безпрецедентний суд імператора Тіверія над істориком Кремуцієм Кордом, який звинувачувався в прихильному ставленні до республіканців, убивць автократа Цезаря. Доти за таке ніколи не карали.

Тиранія і свобода, підступність і прямодушність, зрада і вірність громадянському обов'язку – типові дихотомічні пари, характерні для художньої творчості М.Костомарова, і, зокрема, для цієї драми. Автор дав нищівну характеристику моральної деградації суспільства, де пишним цвітом буяє доносительство всіх і кожного одне на одного, культивоване лицемірним і жорстоким самовладдям. Промовиста назва кожної дії твору: «Доносчики», «Тиран», «Историк».

Все ж чесні й щирі почуття ще залишилися в кращих серед громадян. У цинічних монологах Тіверія й інвективах провокатора, придворного поета Сатрія (де продемонстрована «методика» реального провокатора О.Петрова), так ясно характеризується царизм, що драма справді змогла побачити світ лише у 1862 р. – в період революційної ситуації в Росії, коли уряд змушений був вдатися до проведення соціальних реформ, головною з яких була відміна кріпосного права.

У персонажах драми легко впізнати реальних прототипів: у ласкаво-лицемірній мові підступного Сеяна, улюбленця римського імператора, – таку ж і з тими ж улюбленими слівцями мову керуючого ІІІ відділом Л. Дубельта; у Кремуції – самого М. Костомарова, підданого політичним обвинуваченням за відібраний у нього рукопис про слов'янське єднання – відомих «Книг битія українського народу». Алюзійність цього політичного памфлету була одразу розпізнана, як і нам неважко впізнати недавню історію.

Автор змушує провокаторів самих викривати імперські порядки: «Закон попран, поруган, закон исчез вместе с добродетелью; обман, раболепство воцарились на месте прежних добродетелей!». У таких умовах звеличення істориком колишньої свободи розцінюється як «неблагорасположение к настоящему порядку вещей». І хоча в Римі немає закону, за яким розмови про минуле були б підсудними, Кремуцій опиняється у в'язниці, де оголошує голодовку й помирає. Над країною нависає зловісна тінь жорстокого й підступного тирана, який, поставивши себе над усіма, зневажає весь людський

рід. Найбільшу насолоду для нього становить можливість позбавити людину доброго імені, розлучити її з сім'єю, заслати в чужу землю, чи, як собаку на ланцюг, посадити до в'язниці. Письменник нагадує, що небезпека Великого інквізитора не тільки в переслідуванні окремих людей, а насамперед у розтлінні свідомості мас, у позбавленні їх морально-етичних принципів.

М. Костомаров у драмі підняв злободенні питання, що визначили проблематику твору: а) доносительство; б) лицемірство; в) ставлення до істориків та історії; г) проблема рабства, в найширшому розумінні слова аж до рабства в душі; ґ) взаємовідносини між людьми (друзями, рідними, головуючими і підлеглими); д) проблема таланту; е) проблема щастя; є) питання нечистої совісті, тягар чужої крові і чужих сліз; ж) дріб'язковість і злиденність душі, ницість; з) проблема честі, совісті, власної гідності.

До перших творів романтичної прози належать оповідання та повісті М.Костомарова – "Казка про дівку-семилітку", "Торба", "Сорок літ", "Лови", які мали ілюстративний характер і були своєрідними обробками фольклорних сюжетів.

М. Костомаров був класичним романтиком. Прозу писав російською мовою, часом вживаючи тільки українські діалоги. Його проза історично вивірена, майже документальна, заснована на історичному документі та ерудиції історика. Української історії торкається в кількох повістях: «Сорок літ», «Кудеяр», «Чернігівка». Твори цікаві етнографічним матеріалом.

Містична тема про зв'язок диявола звучить у повісті «Холуй». «Сын» є зразком історичної повісті, яка вже не була пригодницькою, а тяжіє до документальності, до жанру нарису.

У творчому доробку М. Костомарова маємо оповідання, їх шість: «Приключения по смерти», «Больная», «Фаина», «Ольховняк», «Незаконнорожденные», «Тайновидец». Всі вони пов'язані з фольклором, мають однолінійні сюжети. Подача інформації здійснюється ніби за заздалегідь визначеною схемою: автор зацікавлює читача непередбачливістю та загадковістю, що дає підстави зробити паралель між казкою та оповіданнями. Романтичні прийоми роблять його твори схожими на казку, але ця казка не розважає, а повчає.